

Péntek Imre

Deák Ferenc ír apotézisa

(Arthur Griffith: Magyarország feltámadása)

A 48-49-es magyar szabadságharc nemzetközi visszhangja, az azt követő emigráció és Kossuth akciói, szervekedése az európai politikában, ismert és feldolgozott témák a történettudományban. A kiegészítés nemzetközi megítéléséről azonban viszonylag keveset tudunk, bár a korabeli angol és osztrák sajtó vezető lapjai - mint a Times, Neue Freie Presse - rendszeresen foglalkoztak az abszolutizmus felszámolására tett magyar és osztrák törekvésekkel, alkudozással, a két ország viszonyának az európai egyensúlyra tett hatásával, s ezen belül is kiemelten Deák Ferenc személyével, álláspontjával, szerepével. Az ötvenes években a bécsi udvar a Bach korszak abszolutizmusával próbálta "konszolidálni" az országot, s ebben az időszakban mindenki Deákra tekintett, hogy ő mutassa meg a nemzet pusztulásának elkerülését, a fennmaradás útját. Deák nem látványos akciókkal, hanem magánbeszélgetések révén azt sugallta a közvéleménynek, hogy nem szabad erőszakkal felelni az erőszakra, úgy is elég vér folyt, hanem a passzív ellenállás magatartását kell szembeállítani az elnyomó intézkedésekkel szemben. És hajthatatlanságával, kivárással tizenhét év után elérte, hogy a súlyos vereségből, apátiából kiemelkedett az ország, visszanyerte önállóságát és függetlenségét, s az osztrák hódítóból egyenrangú partner lett egy dualista államszövetségben.

Nos, ez a folyamat nem került el az európai államok, köztük Írország figyelmét sem. Az írek számára az analógia a leglényegesebb szempontból állt

fenn: hogyan lehet egy nagy és elleneséges birodalom "árnyékában" megőrizni egy kisebb országnak alkotmányát, függetlenségét, cselekvési terét. Főként egy nagy vereség, kudarc után. Az angol-ír politikatörténet kiváló kutatója, az 56-os menekült Kabdebó Tamás író és történész hívta fel a figyelmet arra, milyen elementáris hatása volt a "magyar példának" az ír hazafiak gondolkodására. Még hozzá a 19. és a 20. század fordulójára táján, az 1900-as évek elején, amikor az ír belpolitika is alkotmányos eszközökkel próbálta kicsikarni a fordulatot: tehát azt, hogy ne a westminsteri, londoni parlament, hanem a Dublinban üléselő író képviselők hozzák a döntéseket az ország sorsáról. Képzeljük el azt a helyzetet, amely nálunk, 1861-ben alakult ki: Magyarország felkérést kapott, küldjön követeket a Bécsben székelő birodalmi tanácsba. Nos, ezt az ajánlatot, Deák befolyására nem fogadta el a magyar politikai elit. Míg az ír képviselők - egy kedvező, 1783-as történelmi változás után - szinte önként lemondtak jogaikról 1800-ban, az un. Egyesítési törvénycikk nyomán - s Londonban, a Brit Királyság képviselőivel közösen törvénykeztek az írországi adókról, vámokról, sorozásról. Majd száz év után Arthur Griffith, író újságíró, politikus vetette fel újra - nyilván a megváltozott politikai légkör hatására - a függetlenség, az önálló Írország megteremtésnek igényét. És éppen Magyarország példáját idézve az írek elé. Az általa alapított United Irishman című lapban 1904-ben hosszú cikksorozatot közölt Magyarország

történelméről, majd még ebben az évben kötetben is kiadta a szöveget, Magyarország feltámadása (Példa Írország számára) címmel. A párhuzamokkal, példázatokkal átszőtt történelmi "olvasókönyv" hihetetlen, azóta sem megdöntött kiadói sikert hozott: 24 órán belül 5000 példányban fogyott el. 1905 márciusáig még 20.000 példány került az olvasókhoz. Nos, a kötetre a Dublinban élő Kabdebó Tamás évekkel ezelőtt felhívta a figyelmet, sürgette magyar fordítását. Ám ez valamiért nem történt meg, s ezért ő maga látott neki a munkának. Már a fordítás jó részével elkészült, amikor értesült arról, hogy a mű 1918-as változata tavaly megjelent magyarul, Szűcs Zoltán átültetésében, a Valera Kiadónál. Nos, én elhiszem a Blackwell kiadása (MTA Könyvtárának Közelménye, 1990) szerzőjének, hogy az 1904-es "klasszikusnak számító" szöveg az autentikusabb, olyan hatásos politikai pamflet, amelynek szerepe volt az 1916-os húsvéti Fölkelés kirobbanásában is. Ezért csak elismerés illeti a fordítót, hogy megismerhetjük az eredeti, patrióta hevülettel írt, kevésbé finomított szöveget. S köszönet jár Brian Maye történésznek, aki előszavában elégtételt szolgáltat a történetíróként kissé lenézett politikusnak. Mindketten állítják: Griffith forrásai, korabeli sajtó, az emigráció emlékiratai, korántsem olyan lebecsülendők, s ahogy írja: "Elmondhatjuk, hogy Griffith tiszta és hiteles dokumentumot nyújtott át az ír nemzetnek, mely azokon a törvényeken és nézeteken alapult, amelyeket a magyar történészek és egyéb külföldi írók a magyar történelemről felmutattak."

Griffith a magyar történelmet a függetlenségi harcok és az osztrák beolvasztási törekvések küzdelmeként mu-

tatja be. A közös hősi küzdelem a török ellen 1718-ban véget ért: "...Magyarország úgy vélte, hogy szabad, ...az évszázados háború kimerítette, s ahogy feleszmélt, már nem volt szabad. Az alattomos osztrák csizma taposta földjét - így kezdődött Magyarország modern története, a hosszú és véres küzdelem Ausztria ellen, az ország sírba tétele - majd dicső feltámadása."

E küzdelem etapjai egy-egy névhez kötődnek, az ő számára is. Széchenyi a reformidőszak vezető egyénisége, aki 1825-ben azzal hökkenti meg a felsőházat, hogy magyarul mondja el beszédét. Alapelveit Griffith így foglalja össze: "a nyelv fölélesztése, önnevelés, mezőgazdasági és ipari fejlesztés". A "rendületlenek" - így nevezi a szerző a függetlenség elkötelezettjeit - Széchenyi mellé állnak, ám ők a társadalmi reformok mellé politikai reformokat is társtírájának. Az ellentét nyilvánvaló: Széchenyi szerint a hazának előbb meg kell erősödnie, csak aztán kerülhet sor az elkerülhetetlen politikai változásokra. Ahogy az ír politikus látatja: a vitától sem mentes együttműködés addig folytatódott, amíg az osztrákok azt nem mondták: megállj! Széchenyi tétovázott, reményei nem váltak valóra. Vezető szerepe megrendült. S ekkor tűnt fel két fiatalember a küzdőtéren: Kossuth és Deák. Mindketten vallották: "szabad és független politikai intézmények nélkül az ország gazdagsága és szellemi élete nem tartható fenn." (Ez is kettős értelemmel bírt, nyilvánvaló a célzás az ír viszonyokra.)

A kötet ettől kezdődően kezdve a két férfiú egyéniségét, felfogását, helyzetértékelését állítja középpontba. "Egymásra találtak - ahogy írja - hazafiságban és a zsarnokság gyűlöletében." De látja a különbségeket is: Kossuth ultra-

demokrata volt, hitt a francia forradalom eszméiben. Hitt a független, magyar köztársaság megvalósításnak lehetőségében. Deák szkeptikusabb konzervatív-liberális: a hagyományokat sem veti el. A *pragmatica sanctio* híve, vagyis el tudta volna képzelni Magyarország függetlenségét, önállóságát az osztrák birodalmon belül is. De az egységes (birodalmi) irányítást elutasította: "alkotmányos életünk olyan kincs, amelyet nem áldozhatunk fel más ország érdekeinek. Kötelességünk ezt megőrizni és megerősíteni." (Ez utóbbi Griffith idézete Deáktól!)

Griffith mély ismeretekről téve tanúságot felidézi Kossuth mozgósító gondolatait, melyeket a Pesti Hírlap hasábjain fejtett ki, s melyekre az egész ország figyelt. Ám radiklizmusa nemcsak az osztrák udvar, hanem Széchenyi ellenszenvét is kiváltotta. A kirobbanó vitában Griffith Kossuth álláspontját fogadta el, Széchenyi visszavonulását szükségszerűnek tartva. S ahogy írja, az emberek bármiről kérdezték őket, visszakérdeztek: "Mit mondott erről Kossuth Lajos?" Az ír politikus lázas, sodró erejű beszámolója hűen adja vissza az 1847-es országgyűlés főbb eseményeit: az osztrák jelölttel szemben Kossuth indult és fölényesen nyert. S felszólalása minden ellenállást elsöpört, mely Magyarországnak szabad alkotmányt javasolt. Ekkor terjed el a párizsi forradalom híre, az európai forradalmi hullám Pesten is az ismert márciusi dicsőséges napot eredményezi. Griffith áttekinti a szentesített áprilisi törvényeket, s hozzáteszi: a császár kényszernek engedett, ahogy az ír követeléseknek 1872-ben az angolok. Ahogy a császár aláírta "Kossuth ultimátumát", rögtön bosszúért lihegett, s azon merkedett, hogy Magyarországot nem-

csak mint nemzetet, hanem mint "földrajzi fogalmat" is eltöröljék a térképről.

A szabadságharc eseményeinek és a bukás körülményeinek áttekintése (Görgeyt árulónak tartja ekkor még!) után a következő száz oldal lényegében Deák alakjával, politikai taktikájával és a kiegyezés létrejöttével foglalkozik. Nos, innen kezdődően sulykolja az ír olvasó fejébe: Deák a *pragmatica sanctiora* hivatkozva nem engedett a 48-as törvényekből - melyeket elfogadott a parlament és szentesített az uralkodó -, s ez a kitartás, a "magyar példa" hozhat sikert az íreknek is. Az osztrák jogvesztés elméletekre - válaszolva azt felelte, bármilyen retorzió fenyegette, csábítás ámitotta: "Az alkotmány megmaradt." Kényszerrel elaltatták, de majd felébred. Az osztrák államférfiak elképedtek a makacsságán, s azt mondták neki: Nem kívánhatja, a történetek után, újra kezdjünk tárgyalni a magyarokkal? A magyar politikus így szólt: De, azt kívánom. S ekkor Griffith is elmeséli a híres anekdotát a rosszul begombolt kabátról, melyet Deák szerint újra kell gombolni. A válasz is ismert: a gombot le is lehet vágni. Nos, akkor, így Deák, "a kabátot nem lehet többé rendesen begombolni. Isten vele!"

Érzékletes képet fest a szerző Deák Pestre, az Angol királynőbe történt költözéséről, s az ott folyó életről. "Estétként barátok gyülekeztek Deák hotel-szobájában, dohányoztak és poharazgattak. Nem voltak jelszavaik, titkaik sem, a magyar történelemről, irodalomról, iparról és alkotmányról értekeztek... Deák eleven szellem átjárta csontjait, s amikor elmentek, már tudták, Magyarország nem halott." Azt hiszem aligha lehet megkapóbb szavakkal érzékeltetni azt a légkört, amelyben passzív ellenállás szinte magától is megszületett.

Sajnálattal állapítja meg Griffith: "Írországnak nem volt Deák Ference." Ugyancsak ő fogalmazza meg tanulságot: "Deák... kigondolt egy módszert, a passzív ellenállását, amely tizennyolc évben belül térdre kényszerítette az osztrák kormányt." Az alkotmány melletti kitartás helyett az írek a fegyveres ellenállás vagy a brit parlamentben való szónoklást választották. S egyiknek sem lett eredménye. A szerző - a maga valóban erőteljes, pamfletisztikus stílusában - elég gúnyosan ábrázolja a terméketlen és az önkényuralmi módszerekhez vissza-viasszatérő osztrák álláspontot. A külső körülmények hatására engedményeket tettek (Solferino, Magenta, Königrätz), ám ha kedvezőbb helyzet alakult ki, ismét az erő "nyelvén" kezdtek a magyarokkal politizálni. Vagy a részengedményekkel való megtévesztésre játszottak, ám Deák valamennyi akciót leleplezte, megakadályozta. Így köszöntött be az 1861-es év, amikor a császár összehívta az országgyűlést. Ekkor jött Schmerlig ötlete: a helyi autonómia és az összbirodalmi parlament. Ebbe a konstrukcióba nem fér bele Magyarország önállósága, legfeljebb tartományként. A megyék önállóságának visszaállítását, magyar közigazgatás alá való helyezését Deák is elfogadta és helyeselte, de a birodalmi parlamentbe nem küldtek magyar követeket. S az 1861-es országgyűlés arról vált nevezetessé, hogy elhangzottak Deák "feliratai", melyek a sérelmek erélyes hangú, s elsősorban Európának szóló felpanaszolása mellett a kellő egyezkedési készségről is tanúskodtak. "Előbb a szentesített alkotmány, a 48-as törvények elfogadása, aztán majd tárgyalhatunk arról, mit kíván a birodalom biztossága". S ebből a gondolatmenetből Deák párthívei és (és igaz,

alkalmi) szövetségesei nem engedtek. Végül ez vezetett el a kiegyezési tárgyalásokig, a hatvanhetes és tizenötös bizottság munkájáig, Deák és Beust személyes szóértéséig. S ekkor, az utolsó pillanatban is történt valami, ami megakasztotta a kedvező végkifejletet. A császár 1867 elején kötelező sorozást rendelt el Magyarországon. Válságos hetek, hónapok következtek, de a határozott felirati válasz sem késett. Országgyűlési küldöttség ment a császárhoz "Magyarország utolsó szavával", melyet Deák fogalmazott. Ez az ultimátumszerű fogalmazvány meglepetésre elérte célját: a császár visszavonta a sorozási törvényt és ígéretet tett a felelős magyar minisztérium felállítására. 1867. február 18-án az országgyűlés meghallgatta "a legújabbakat", amelyen mindez nyilvánosságra került: a császári felirat felfüggesztette a vitatott törvényeket, az alkotmány helyreállt. A híreket hatalmas éljenzés fogadta, melyet az utcán várakozó tömeg is átvett. S hamarosan megjelent az egykor "in effige" halálra ítélt gróf Andrássy Gyula, Magyarország kinevezett miniszterelnöke.

Griffith a siker pillanatait is úgy eleveníti fel, hogy ez példa legyen Írország számára. Ismerteti a kiegyezési törvényeket, szól a közös ügyekre vonatkozó minisztériumokról. "Úgy lehetne összefoglalni, hogy a kiegyezés szerződés két független nemzet között, közös külpolitikával, közös védelemmel és határaiknak megtartása céljából, egy közös uralkodó alatt."- írja a szerző. S még a továbbiakban: "1867. július 8-án, tizennyolc évvel azután, hogy az alkotmányos törekvést ki-sajtották a nemzet véréből, Ferenc József a fővárosban ünnepélyesen vissza-állította az alkotmányt, és Magyarország királyaként felesküdt arra, hogy

megvédi." A szerző (ismétlem, 1904-ben) szemügyre veszi, milyen gazdasági haladást ért el az ország, statisztikai adatokat idéz a lakosság gyarapodásáról, a mezőgazdaság, az ipar, a bányászat fejlődéséről. Imponáló adatként értékeli, hogy a gőzkazánok száma tekintetében túlszárnyaltuk Ausztriát. A "Magyar Miska" - a magyarok osztrák gúnyneve - hasonlóan az Irish Paddy-hez, mely az angol gúnyneve az íreknek - megmutatta, hogy képes rácafolni a kabarétréfákra, az bécsi sörházak viccelődésére.

A kötet utolsó két fejezete a magyar-ír párhuzamok és eltérések számbavétele. A magyaroknak is meg kellett küzdeniük az osztrák rágalmakkal, melyekkel elárasztották Európát, ahogy az íreknek az angol ármánykodással. Griffith szerint a századelőn az írek ugyanazt a küzdelmet vívták, mint a magyarok a reformkorban. Az a nemzeti felbuzdulás, amely áthatotta az országot, az íreknek is követendő példa. Érdekes epizódra hívja fel a figyelmet, az 1860-as években egy Charles Bonner nevű, angol politikai író járt Magyarországon, akinek - a könyvében írottak szerint - "fájt a magyarok meg nem alkuvása". Kárhóztatta a Magyarhonban tapasztalt "vak büszkeséget, akaratos-ságot", a kompromisszumkészség hiányát. Ám Bonner tanácsai süket fülekre találtak, s Griffith ezt is követendőnek

tekinti. Elemzése szerint a "ravasz angol" a magyarok bukására játszott, azt remélve, "a magyarok vereséget szenvednek, mert ha legyőzik Ausztriát, Írország elutánozza a magyar taktikát és megbénítja Angliát." A "magyar politika" első lépése az ír követek visszahívása a brit parlamentből. A végső konklúziója: "Bár a 'magyar politika' írországi alkalmazása újdonság, a józanul gondolkodók nem vonhatják kétségbe, hogy e politika elkötelezett alkalmazása - mely Magyarországot feltámasztotta az 1849-ben Világosnál ásott osztrák sírból - megszüntetheti egy idegen állam által elharácsolts hatalom gyakorlását."

Griffith elképzelése - részben - megvalósult. A függetlenségi mozgalmak 1919-ben elérték céljukat, a sziget nagyobbik, déli részén megalakult a független Ír Szabadállam, s az első szabad ír parlament elnöke éppen Arthur Griffith lett. S az idáig vezető úton cikksorozata és könyve is a komoly szerepet játszott. Napjainkban érdekesen fordult a kocka: az uniós csatlakozás időszakában a magyarok előtt az írek példája a követendő, akik egy meglehetősen szegény, elmaradott országból váltak az európai közösség dinamikusan fejlődő, mintországává. Kár, hogy ezt az időt a szerző már nem érthette meg... (epl editico plurilingua, 2003. Fordította Kabdebó Tamás.)